Μακεδονικά

Τόμ. 22, Αρ. 1 (1982)

Μακεδονικά ετυμολογικά II

Χρήστος Τζιτζιλής

doi: [10.12681/makedonika.531](https://doi.org/10.12681/makedonika.531)

Copyright © 2014, Χρήστος Τζιτζιλής

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τζιτζιλής Χ. (1982). Μακεδονικά ετυμολογικά II. *Μακεδονικά*, 22(1), 423–443.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.531>

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ II

Στὸ ἄρθρο αὐτὸ γίνεται προσπάθεια νὰ ἐντοπιστεῖ τὸ ἔτυμο πενήντα λέξεων ποὺ ἀπαντοῦν σὲ μακεδονικὰ ἰδιώματα. Συγκεκριμένα στὸ πρῶτο μέρος τοῦ ἁρθρου ἐτυμολογοῦνται δεκαπέντε λέξεις ἐλληνικῆς προέλευσης, ἐνῶ στὸ δεῦτερο ἐξετάζονται τριάντα πέντε λέξεις τουρκικῆς, σλαβικῆς καὶ ἀλβανικῆς προέλευσης.

α) Λέξεις ἐλληνικῆς προέλευσης.

ἄκισθρος

Στὴ Θάσο ἡ λ. *ἄκισθρος*¹ ἀπαντᾷ καὶ μὲ τοὺς τύπους *ἄγισθρος*, *ἄθρος*, *ἄγισθρος* καὶ σημαίνει «φυτὸ σάν κέδρος». Ὁ Δ. Τομπαίδης² μὲ ἐπιφυλάξεις ἀνάγει τὴ λέξη στὸ οὖς. *κέδρος*. Κατὰ τὴ γνώμη μου τὸ *ἄκισθρος* προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀρχ. *ἄρκευθος* «γένος ἀκανθωδῶν θάμνων καλλωπιστικῶν τῆς τάξεως τῶν κωνοφόρων, περιλαμβάνον καὶ πλείστα εἶδη τῆς ἐλληνικῆς χλωρίδος, δημ. κέδρος, ἀρδίτσι ἢ ἄγριο κυπαρίσσι» μὲ μετάθεσιν τοῦ ρ καὶ ἀπλοποίηση τοῦ συμπλέγματος *φθρ* ποὺ προκύπτει μετὰ τὴ μετάθεσιν (**ἄκευθος*).

Γιὰ τὴν παρουσία τοῦ *ἄρκευθος* στὰ νεοελληνικὰ ἰδιώματα ὁ Ν. Ἀνδριώτης μᾶς δίνει τὶς ἐξῆς πληροφορίες στὸ «Lexikon der Archaismen»: «*ἄρκευθος* ἢ *agr. Wacholder (beere)*: κτ, *ἄσκευθος* *kos Wacholder Juniperus*; ἀρεντῖα *andr, kea, syr dss.*, ἀρεύθι τὸ *Fruht des Wacholders, Wacholderbeere*»³.

Βρόλονγας, σπρόλονγας

Στὴν Πυλαία Θεσσαλονίκης χρησιμοποιεῖται ἡ λ. *Βρόλονγας* μὲ τὴ σημασίαν «1) μικρὸ ἀβγὸ χωρὶς κιτρινάδι· πίστευαν ὅτι φέρνει κακὸ καὶ τὸ πετοῦσαν στὸ ἀποχωρητήριον, 2) μικρὸ παιδί γκρινιάρικο καὶ αὐθάδικο, 3)

1. Δ. Τομπαίδης, Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῆς Θάσου, Θεσσαλονίκη 1967, σ. 48.

2. Ὁ.π., σ. 9.

3. Ν. Andriotis, Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten, Wien 1964, λ. ἄρκευθος.

μικρό παιδί που στη γκρίνια του απέδιδαν το θάνατο των αδερφιών του»¹. Στην Ήπειρο (περιοχή Βούρμπιανης, Πυρσόγιαννης κ.ά.) συναντούμε τη λ. *μπρόλογκας* (ό) «τό πολύ μικρό αυγό»². Στην Καστοριά μαρτυρείται τύπος *πρόλογκας* «τό πρώτον φόν της θρνιθος»³ και στο Γέρμα Καστοριάς έχουμε τόν τύπο *μπρόλουγκας* «άβγό που γεννιέται πρόωρα και συνεπώς άτελές· ή άρνιθα μ σήμιρα γέντσι(ν) μπρόλουγκα(ν)· πχός ξέρ τί θά πάθου. δέν νι καλά=ή θρνιθά μου γέννησε μπρολ. ποιός ξέρεί τί κακό θά πάθω· δέν είναι καλό πργάμα αυτό·—πιστεύεται ότι είναι κακός οίωνός»⁴. 'Ο Φ. Παπανικολάου στο βιβλίο του «Γλώσσα και λαογραφία Βοΐου» γράφει «Φορές οί κότες γεννούν αυγό χωρίς κρόκο. Τό αυγό αυτό λέγεται *σπρόλογκας*. Τό σπάζουν σέ κεραμίδα και τό πετούν σέ τσουκνίδα. Άν είναι γιά καλό τότε ή τσουκνίδα μαραίνεται»⁵. Στα χωριά των Γρεβενών *ζμπρόλουκα* λένε «τό μικρό αυγό της κότας που δέν τό τρώνε»⁶.

Στήν κουτσοβλαχική άπαντά ή λ. *prolog* «euf sans coque»⁷ που ό T. Parahagi τό παράγει από τό *μπρόλουγκας* «άβγό άτελές», χωρίς νά σχολιάζει την προέλευση της ελληνικής λέξης.

'Η μοναδική μνεία γιά την προέλευση της λέξης γίνεται, όσο ξέρω, από τό Φ. Κουκουλέ⁸, που εξετάζοντας τό καστοριανό *πρόλογκας* αναρωτιέται άν προέρχεται από τό *πρόλογος* ή *πρόλογος*. Κατά τη γνώμη μου γιά νά βρούμε τό έτυμο των λέξεων που εξετάζουμε πρέπει νά ξεκινήσουμε από την πίστη ότι ή γέννηση μικρού άβγοϋ ή άβγοϋ χωρίς κιτρινάδι είναι κακός οίωνός. 'Η δοξασία αυτή είναι γνωστή σέ άρκετά μέρη της 'Ελλάδας. 'Ετσι, στά Λαγκάδια της Γορτυνίας τό άβγό αυτό τό χύνουν στο σταυροδρόμι γιά νά διαλυθεί τό κακό⁹. 'Ακόμη, σέ άνέκδοτα κείμενα τοϋ C. Fauriel διαβάζουμε «δέν ήξεύρεις ότι είναι κακόν, και άν γεννήση άνέσωτον άβγάκι»¹⁰.

1. 'Από προσωπική συλλογή.

2. Ε. Μπόγκα, Τά γλωσσικά ιδιώματα της Ήπειρου, τ. Β', Ιωάννινα 1966, σ. 234.

3. Φ. Κουκουλέ, Περί άναπτύξεως έρρίνου έν τη νεωτέρα 'Ελληνικη, «'Αθηνά» 49 (1939) 98.

4. Χρ. Γεωργίου, Τό γλωσσικό ιδίωμα Γέρμα Καστοριάς, Θεσσαλονίκη 1962, σ. 138.

5. Φ. Παπανικολάου, Γλώσσα και λαογραφία έπαρχίας Βοΐου, Θεσσαλονίκη 1973, λ. άβγό.

6. Γ. Εύαγγελόπουλου, Λεξιλογικές ιδιομορφίες της νεοελληνικής γλώσσας στη Δυτική Μακεδονία (ρωσικά), τ. Β', Τασκένδη 1978, σ. 62. 'Ο συγγρ. μάς πληροφορεί ότι τό άβγό αυτό στά χωριά της Φλώρινας τό λένε αυγό τ' κόκουτα και άλλοϋ πουσώρ.

7. T. Parahagi, Dictionarul Dialectului Aromân, București 1972², σ. 1017.

8. Φ. Κουκουλέ, ό.π.

9. Γ. Α. Μέγα, Ζητήματα ελληνικής λαογραφίας, τεϋχ. Β', 'Αθήναι 1951, σ. 47.

10. Δ. Πετρόπουλου, 'Ανέκδοτα κείμενα τοϋ C. Fauriel, «Λαογραφία» 16 (1956)

Τὴν ἴδια δοξασία συναντοῦμε καὶ στὴ Βουλγαρία, ὅπου ἡ λ. *porok* ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κοινὴ σημασίαν «ἐλάττωμα» ἀναφέρεται σὲ ιδιώματα καὶ μὲ τὴν σημασίαν «μικρὸ ἄβγδὸ κότας χωρὶς κιτρινάδι· ἂν καμιά κότα γεννήσῃ *porok* λένε πὼς εἶναι κακὸ γιὰ τὸ σπῖτι πού ἔχει τὴν κότα»¹.

Τὸ σημασιολογικὸ περιεχόμενον τῶν λέξεων *πρόλογος*, *σπρόλογος* κ.τ.τ. σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἐτυμολογικὴ συγγένεια τοῦ βουλγ. *porok* μὲ τὸ *prorok* «προφήτης», μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀναγάγουμε μὲ βεβαιότητα τὶς ἑλλ. λέξεις στὸ ἄρχ. *πρόλογος* «one who speaks the prologue», μὲ ἐνδιάμεση σημασίαν «προάγγελος κακῶν». Ἡ λ. *πρόλογος* διατηρεῖται στὰ νεοελληνικὰ ιδιώματα ὡς *πρόλογος*, *Βρόλος* καὶ μὲ τὴν σημασίαν «schlagfertig, redegewandt 2) geschwätzig, 3) frech 4) subst. Sprichwort»².

Δ'βάκα

Ἡ λ. *Δ'βάκα* χρησιμοποιεῖται στὰ Γρεβενὰ μὲ τὴν σημασίαν «δεσμίδα, δέσμη: δῶς *μι μὲν Δ'βάκα βασιλ'κόν*»³.

Ἡ λέξις πιθανότατα προέρχεται ἀπὸ τὸ οὖσ. *βαδάκα* «1) Δέμα διαφόρων εἰδῶν ἱματισμοῦ ἢ παρομοίων τινῶν 2) Δέμα πλανοδίου ἐμπορίου περιέχον τὰ διάφορα ἐμπορεύματά του συνήθως πανικὰ καὶ φερομένου ἐπὶ τοῦ ὄμου του 3) Δέμα λαχάνων 4) Μεταφ. γυνὴ μικρόσωμος καὶ εὐτραφῆς 5) Ἀνθοδέσμη»⁴ μὲ ἀντιμετάθεσιν β-Δ>Δ-β καὶ ἀνομοιογενεὶ ἀποβολὴ τοῦ α.

δραγώνουμι, Δραγώνουμι

Στὴν Πυλαία Θεσσαλονίκης τὸ ρ. *Δραγώνουμι* χρησιμοποιεῖται μὲ τὴν σημασίαν «πιάνεται ὁ λαιμὸς, ἡ πλάτη ἢ ἄλλο μέρος τοῦ κορμιοῦ μου (συνήθως ἀπὸ κρύωμα)»⁵. Ὁ Φ. Παπανικολάου ἀναφέρει ἀπὸ τὴν ἐπαρχία Βοΐου τὸ ρ. *δραγκώνουμι* καὶ παραθέτει τὴ φρ. *δραγκώθ'κι μιὰ φλέβα* μὲ τὴν ἐρμηνείαν «πιάνεται κι αἰσθάνεται κανεὶς νὰ πονᾷ»⁶. Στὴ Χρυσὴ Καστοριᾶς ἔχουμε τὸ ρ. *δραργώνουμι* «1) δαγκώνομαι: *κατάλαβα τοὺς λάθους μ' ἡ δρανγώθ'κα* 2) πονᾷ ἐσωτερικά (ψυχικά καὶ σωματικά: *κάηκα δρανγώθ'κα, στὰ χαμένα*»⁷.

Ἡ λ. *δραγώνουμι* πρέπει νὰ συνδέεται μὲ τὸ ρ. *γαγγρώνω* (<ἐπίθ. *γαγγρὸς* <*γαγγλί*) «1) κάμνω τινὰ νὰ μὴ δύναται νὰ κινῆται διὰ παραλύσεως μέλους

1. N. Geron, Rečnik na bālgarskija ezik, τ. 4, σ. 209.

2. N. Andriotis, ὅ.π., λ. πρόλογος.

3. Μ. Παπαϊωάννου, Τὸ γλωσσάριον τῶν Γρεβενῶν, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 81.

4. «Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς τῆς τε κοινῆς ὁμιλουμένης καὶ τῶν ἰδιωμάτων» (ΙΛΝΕ), τ. Γ', Ἀθῆναι 1941, σ. 436.

5. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

6. Φ. Παπανικολάου, ὅ.π., σ. 86.

7. Α. Στεφάνουλου, Τὸ γλωσσάριον τῆς Χρυσῆς Καστοριᾶς, «Μακεδονικά» 18 (1978) 254.

τοῦ σώματος, κάμνω παραλυτικόν, παραλύω 2) ἐνεργ. ἀμτβ. καὶ παθ. παραλύομαι¹. Γιὰ τὴ φωνητικὴ ἐξέλιξη τῆς λέξης πβ. *δάγγλα*², ἄλλο τύπο τοῦ γάγγλα, ἀπὸ τὸ ὁποῖο μποροῦμε νὰ ἔχουμε **δαγγλῶνω* > **δαγγρόνω* > *δραγγρόνω*.

Οἱ σημασίες μὲ τὶς ὁποῖες ἀπαντᾷ τὸ ρῆμα στὴ Χρυσὴ Καστοριᾶς εἶναι κατὰ πάσα πιθανότητα ἀποτελέσμα σημασιολογικοῦ συμφυρμού τῶν ρημάτων *δραγγόνομαι* καὶ *δαγκῶνομαι*.

ἰμορφεύομαι

Τὸ ρ. *ἰμορφεύομαι* τὸ συναντοῦμε στὸ Χορτιάτη Θεσσαλονίκης μὲ τὴ σημασία «ἐλπίζω, 2) βαυκαλίζομαι: *μὴ ἰμορφεύσι, μὲ λέει, δὲν ἦσαν γιὰ σένα*³.

**Η* λέξι ἀνάγεται, κατὰ τὴ γνώμη μου, στὸ ἀρχ. *εὐμολπῶ* «μέλω καλῶς, ψάλλω τερπνά, μελωδικά»⁴. **Η* σημερινὴ φωνητικὴ μορφή τῆς λέξης εἶναι ἀποτελέσμα τῆς παρετυμολογικῆς ἐπίδρασης τῆς λ. *ἐμορφος*, ποῦ θὰ πρέπει νὰ ἔγινε μετὰ τὴν τροπὴ τοῦ συμπλέγματος *λπ>ρπ* (πβ. *ἐλπίδα>ἐρπίδα* κ.ἄ.⁵), ὁπότε δημιουργήθηκε ὁ τύπος **εὐμορπεύομαι*. **Ο* τύπος αὐτός, ἀστήρικτος ἐτυμολογικά στὴ συνείδηση τῶν κατόχων τοῦ ιδιώματος, ἦταν μοιραῖο νὰ δεχτεῖ τὴν παρετυμολογικὴ ἐπίδραση τοῦ *ἐμορφος*.

**Ε*νδιαφέρον παρουσιάζει ἡ σημασιολογικὴ ἐξέλιξη τῆς λέξης ποῦ εἶναι παράλληλη μὲ αὐτὴ τοῦ ρ. *βανκαλίζω*, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀρχικὴ σημασία εἶναι, ὅπως γνωρίζουμε, «λικνίζω, νανουρίζω».

ξεψουρίζω

**Η* λ. *ξεψουρίζω* χρησιμοποιεῖται στὴν Πυλαία Θεσσαλονίκης μὲ τὴ σημασία «κερδίζω σὲ παιχνίδι καὶ τὰ παίρνω ὅλα, “μαδῶ” τὸν ἀντίπαλό μου (στὰ χαρτιά, τὶς μπίλιες, τὰ καρύδια, κ.ἄ.)· (παθ.) τὰ χάνω ὅλα σὲ παιχνίδι: *ξεψουρίσκα*=τὰ ἔχασα ὅλα»⁶.

Κατὰ τὴ γνώμη μου ἡ λέξι προέρχεται ἀπὸ τὸ ρ. *ξεκουψουρίζω* (<πρό-θημα *ξε+κουψουρίζω*, ποῦ ἡ ὑπαρξὴ του πιστοποιεῖται ἀπὸ τὸ ποντιακὸ *κουτσορίζω* «1) κόπτω σύρριζα φυτὸν 2) ἐπὶ ζώων, βόσκων ἀποκόπτω τοὺς βλαστούς»⁷, μὲ ἀνομοιωτικὴ ἀποβολὴ (ἀπλολογία) τῆς συλλαβῆς -*κου*.

1. ΙΑΝΕ 4, σ. 182.

2. ΙΑΝΕ 4, σ. 181.

3. **Α*πὸ προσωπικὴ συλλογή.

4. Δ. Δημητράκου, *Μέγα Λεξικόν ὅλης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης*, Ἀθῆναι 1958, λ. εὐμολπῶ.

5. Μ. Φιλῆντα, *Γλωσσογονωσία καὶ Γλωσσογραφία Ἑλληνικῆ*, Ἀθῆνα τ. Β', σ. 184.

6. **Α*πὸ προσωπικὴ συλλογή.

7. Α. Α. Παπαδόπουλου, *Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ποντικῆς διαλέκτου*, τ. Α', Ἀθῆναι 1960, σ. 489.

Γιὰ τὴ σημασιολογικὴ ἐξέλιξιν τῆς λέξεως πβ. τὸ μεσν. *ἀποκουντουρίζω* (πρὸθ. ἀπο+ρ. *κουντουρίζω*), ποὺ σύμφωνα μετὰ τὸ λεξικὸ τοῦ Κριαρᾶ μαρτυρεῖται μετὰ τὰς ἀκόλουθας σημασίαις «1) ἀφαιρῶ, κόβω τὴν οὐρά, κάνω κάτι «κούντουρο», ἐλλιπές· (ἐδῶ) ἀπομακρύνομαι (μετὰ περιφρόνησιν) ἀπ᾽ οὗτις φά καὶ γλύφῃ σε (ἐνν. ἢ πολιτικῇ), τότε ἀποκουντουρίζει Σαχλ. Α' 246 2) (Μεσ.) στενοχωροῦμαι: *Σηκώνονται ἐκ τὸ ταβλιν* (ἐνν. οἱ ἀξαριστάδες) ἀποκουντουριζόμενοι καὶ πᾶσιν χώρια των μεριά σὰν παραπονεμένοι Σαχλ. Ν 192»¹. Κατὰ τὴ γνώμην μου τὴ μετχ. *ἀποκουντουριζόμενοι* στὸ στίχον Ν 192 τοῦ Σαχλίκου πρέπει νὰ τὴν ἐρμηνεύσουμε «μαδημένοι». Ἡ σημασία αὕτη ἀνταποκρίνεται πληρέστερα στὸ περιεχόμενον τοῦ στίχου, κι ἀκόμη, ἔχει τὴν ἑμμεση ὑποστήριξιν τῆς προφορικῆς παράδοσης μετὰ τὸ *ξυφουρίζον* τῆς Πυλαίας.

δγκιθρον

Στὴν Ἀρναία Χαλκιδικῆς ἢ λ. *δγκιθρον* χρησιμοποιεῖται μετὰ τὴ σημασίαν «τριγωνικὴ χονδρὴ σανίδα, πάνω στὴν ὁποία προσαρμόζεται τὸ ὕνι»². Στὴν Παλαιοχώρα Χαλκιδικῆς ἡ ἴδια λέξις ἀπαντᾷ καὶ μετὰ τὸν τύπον *ἐγκιθρον* καὶ σημαίνει «ξύλο ὅπου τοποθετεῖται τὸ ὕνι στὸ ξυλάλετρο»³. Στὰ Βασιλικά Χαλκιδικῆς συναντοῦμε τὸν τύπον *δγκιθρον* «μέρος τοῦ ἄλετριου, ποὺ δὲν καθορίζεται μετὰ ἀκρίβειας»⁴, ἐνῶ στὴν Πυλαία *δγκηθρους* λέγεται τὸ «πόδι τοῦ ἄλετριου»⁵.

Γιὰ τὴν προέλευσιν τῆς λέξεως δὲν ἔχομε ἀμεσα διατυπωμένη γνώμη. Ὁ Α. Α. Παπαδόπουλος γράφοντας *δγκηθρον* «δγκηρὸς ποὺς»⁶ εἶναι φανερό πὺς τὸ συνδέει μετὰ τὸ *δγκος*· τὴν ἄποψιν αὕτη φαίνεται νὰ ἀσπάζεται ὁ Ν. Ἀνδριώτης στὴν ἐργασία του «Οἱ Ἀρχαῖστοι τοῦ σημερινοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος τῆς Μακεδονίας», ὅπου διαβάζομε *δγκηθρον* τὸ «πόδι τοῦ ἄλετριου»⁷. Στὴν ἴδια ἐργασία ἀναφέρεται ἀπὸ τὴ Χαλκιδικὴ ἡ λέξις *ῶκνθρον* τὸ «ῶκνθρον, βουκέντρι»⁸. Ὅσο ξέρω, ἡ λέξις *ῶκνθρον* εἶναι ἀμάρτυρ καὶ

1. Μ. Κ ρ ι α ρ ᾶ, Λεξικὸν τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς δημόδους γραμματείας, τ. Γ'. Θεσσαλονίκη 1973, σ. 50.

2. Μ. Παπαθανασίου, Λαογραφικά Ἀρναίας, «Χρονικά τῆς Χαλκιδικῆς», τευχ. 15-16, σ. 726.

3. Δ. Τσιότρα, Λαογραφικά καὶ Ἱστορικά Παλαιοχώρας, «Χρονικά τῆς Χαλκιδικῆς», τευχ. 8 (1965) 220.

4. Ἀ χ. Β α μ β α κ ο ῦ δ η, Βασιλικά, Ἱστορία-Λαογραφία, «Χρονικά τῆς Χαλκιδικῆς», τευχ. 21-22, σ. 74.

5. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

6. Α. Α. Παπαδόπουλου, Γλωσσικά ιδιώματα Ἀθῶν καὶ Χαλκιδικῆς, «Λεξ. Ἀρχεῖον», τ. Στ', σ. 132.

7. Ν. Ἀ ν δ ρ ι ῶ τ η, «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον», 1953, σ. 105.

8. Ὁ. π., σ. 106.

πιθανότατα ή άπουσία άστερίσκου όφείλεται σέ τεχνικούς λόγους. "Ασχετα πάντως άπ' αυτό, φαίνεται πώς ή συσχέτιση του *δκιθρου* τής Χαλκιδικής με τó *ώνος* δέν ίκανοποίησε τó Ν. 'Ανδριώτη και γι' αυτό στο «Lexikon der Archaismen» δέν περιλαμβάνει λήμμα *ώνυθρον*.

Κατά τή γνώμη μου οί λέξεις *δγκιθρον* και *δκιθρον* «πόδι άλετριου» και *δκιθρον* «βουκέντρι» έχουν κοινή έτυμολογική προέλευση και άνάγονται στο άρχ. *έγκεντρος* «ό έχων κέντρον, κεντρί»¹. 'Η σημασία «πόδι άλετριου» πιθανώς άπό τó *έγκεντρος* (πούς), όπου *κέντρον* «όνι», άν και ή λέξη δέν μαρτυρείται με αυτή τή σημασία.

'Από πλευράς φωνητικής ή τροπή *ντρ>θρ* πρέπει νά άκολουθήσε τά παρακάτω στάδια: *ντρ>Dρ* με χαρακτηριστική γιά τά ιδιώματα τής Χαλκιδικής άπώλεια του έρρινου²δρ, με τροπή του *D* στο άντίστοιχο διαρκές δίπλα στο ύγρό πβ. *Bardak>Βαρδάκι>θρ*, πβ. *κάδρου>κάθρου* κ.ά.³ (Γιά τήν τροπή *ντρ>θρ* βλ. και λ. *πίκιθρους* (<έπίκεντρος παρακάτω).

παστουματιά

Στά Βασιλικά Χαλκιδικής ή λ. *παστουματιά* σημαίνει «παχύ έντερο γεμισμένο με κυμά και χοιρινό λίπος»⁴.

'Η λέξη είναι κατά τή γνώμη μου σύνθετη άπό τó *παστό* και τó *αίματιά* πού σύμφωνα με τó «Lexikon der Archaismen» του Ν. Ανδριώτη⁵ σώζεται στα νεοελληνικά ιδιώματα με τή σημασία «Blutwurst, 2) zur Herstellung von Wurst geeigneter Darm, 3) Darm, 4) Magen mit den Eingeweiden».

πέλιχρας

'Η λ. *πέλιχρας* άπαντá στην έπαρχία Βοΐου με τή σημασία «σκίουρος»⁶. Κατά τή γνώμη μου ή λέξη προέρχεται άπό τó διαλ. *σπέλεχας* (<άσπάλακας< άρχ. *άσπάλαξ*) με άποβολή του άρχικού *σ* και άνάπτυξη του *ρ* εξαιτίας του γειτονικού ύγρου (πβ. *άσπάλαθος>άσπάλαθρος, βλίτο>βλίτρο* κ.ά.⁷). Σύμφωνα με τó «Ιστορικό Λεξικό» ή λ. *άσπάλακας* έχει τīs παρακάτω σημασίες «1) Τό θηλαστικόν άσπάλαξ ό κοινός (talpa europaea) του γένους τών άσπαλα-

1. Δ. Δημητράκου, δ.π., λ. *έγκεντρος*.

2. Α. Α. Παπαδόπουλου, Γλωσσικά ιδιώματα, δ.π., σ. 136.

3. Χ. Τζιτζιλής, Μιά βαλκανική λέξη λατινικής προέλευσης, «Έλληνικά» 33 (1981) 190.

4. 'Αχ. Βαμβακούδη, δ.π., σ. 183.

5. Ν. Andriotis, δ.π., σ. 75.

6. Φ. Παπανικολάου, δ.π., σ. 194.

7. Φ. Κουκουλέ, Φωνητικά, έτυμολογικά και σημασιολογικά, «Αθηνά» 29 (1917) Λεξ. 'Αρχ. 81-87.

κιδῶν (talpidae) τῆς τάξεως τῶν τρωκτικῶν. 2) Τὸ θηλαστικὸν σκίουρος ὁ κοινὸς (sciurus communis) τοῦ γένους τῶν σκιουριδῶν (sciuridae) τῆς τάξεως τῶν τρωκτικῶν 3) ἡ νόσος χοιράδες¹.

Σημειῶν πῶς, κατὰ τὴ γνώμη μου, καὶ τὸ ποντιακὸν *πελεχοῦδι* «ἄνθρωπος ἀναμειγνυόμενος παντοῦ καὶ διὰ τοῦτο ὀχληρὸς»², ποὺ ὁ Α. Α. Παπαδόπουλος τὸ χαρακτηρίζει ὡς ἀγνώστου ἐτύμου, πρέπει νὰ τὸ ἀναγάγουμε στὸ *σπέλεχας* <ἀσπάλακας³.

ῥίκιθρους

Τὸ ἐπίθετο *ῥίκιθρους* χρησιμοποιεῖται στὴν Πυλαία Θεσσαλονίκης καὶ σημαίνει «αὐτὸς ποὺ δὲν παίρνει ἀπὸ λόγια, 2) πεισματάρης»⁴. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ λέξη ἀνάγεται στὸ ἀρχ. *ῥίκεντρος* ποὺ σώζεται στὰ νεοελληνικά ἰδιώματα μὲ τὴ μορφή, *ῥίκεντρος* καὶ *ῥίκιντρος* καὶ τὴ σημασία «gekrümmt, gebeugt, 2) angreifend offensiv 3) trotzig, hartnäckig»⁵. Γιὰ τὴν τροπὴν *ντρο* > *θρο* πβ. *ῥγκεντρος* > *δγκιθρους*.

ποταμός, πότανος, poton, potan

Ἡ λέξη *ποταμός* ἀπαντᾷ στὴν Ἡπειρὸ μὲ τὴ σημασία «μακρὸ δοκάρι τῆς στέγης κάθετο στὶς γριντιές»⁶ καὶ στὴν Ἀγ. Ἄννα Εὐβοίας μὲ τὴ σημασία «σιδερένιο δοκάρι ποὺ ὑποβάσταζει τὸ πάτωμα τοῦ ἀνωγείου, τὴν πατόστρωση»⁷. Ἡ ἰδία λέξη ἀπαντᾷ στὴ Θάσο ὡς *πονταμός* «τὸ μεγάλο δοκάρι τῆς στέγης ὅπου στηρίζονται ὅλα τ' ἄλλα»⁸, στὴν Τσακωνιά ὡς *ποταμό* «τὸ μεγάλο καδρόνι ποὺ στερεώνεται στὴ μέση, στὸ μακρὸς τοῦ σπιτιοῦ καὶ ποὺ πάνω σ' αὐτὸ θὰ καρφωθοῦν τὰ πατερὰ ποὺ θὰ στηρίζουν τὸν πάτε»⁹ καὶ στὰ ὄρεινὰ χωριά τῆς Πιερίας (Ρητίνη, Μοσχοπόταμος) ὡς *πόταμους* «τὸ μεγάλο δοκάρι τῆς στέγης ὅπου στηρίζονται ὅλα τ' ἄλλα»¹⁰.

1. IANE 3, σ. 139.

2. Α. Α. Παπαδόπουλου, Ἱστορικὸν Λεξικόν, δ.π., σ. 175.

3. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν σημειῶν πῶς καὶ τὸ *πέλεχας*, «ἀρουραῖος μὲς ἔχων ὀξὺ ρύγχος. δι' οὗ διατρύπῃ τοὺς καρποὺς καὶ τὸ ξύλον», συνδέεται μὲ τὸ *σπέλεχας* κι ὅχι μὲ τὸ *πέλεκας*, ὅπως νομίζει ὁ Φ. Κουκουλῆς (βλ. «Ἀθηνᾶ» 49, 1939, 129).

4. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

5. Ν. Andriotis, δ.π., σ. 252.

6. Ε. Μπόγκα, δ.π., σ. 317.

7. Μ. Ἰωαννίδου-Μπαρμπάριγκου, Οἰκία Ἀγ. Ἄννης, «Λαογραφία» 14 (1952) 154.

8. Δ. Τομπαιῖδης, δ.π., σ. 71.

9. Θ. Κωστάκης, Τσακωνικὴ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ, «Λαογραφία» 19 (1960) 282.

10. Πληροφορία τῆς συναδέλφου κ. Εὐανθίας Παπαδοπούλου.

Παρά τή φωνητική ταύτιση τῆς λέξης μας μέ τὸ *ποταμός* τῆς κοι- νῆς εἶναι δύσκολο νά δεχτοῦμε κοινή προέλευση γιά τῖς δυὸ λέξεις. Τὸ ση- μασιολογικὸ χάσμα ποὺ τῖς χωρίζει μᾶς ἀναγκάζει νά ἀναζητήσουμε ἄλλοῦ τὸ ἔτυμο τοῦ *ποταμός* «δοκάρι». Στὴν Ἡπειρο (Τσουμέρκα) μαρτυρεῖται ἡ λ. *ποτονός* μέ τὴ σημασία «ὄροφὴ χωρὶς σανίδωμα»¹. ἡ ἴδια λέξη ἀπαντᾷ στὴν Κυνουρία καὶ στὴν Τεγέα μέ τὴ σημασία «σωρὸς ξύλων ποὺ τοποθε- τοῦνται στὴν αὐλὴ»². Ὁ Κ. Ρωμαῖος σωστά ἀνάγει τὴ λ. *ποτονός* στοῦ μεσν. *ὑπότονον* «tabecula mediana tectum intersecans» γιὰ τὸ ὁποῖο μῆς πληρο- φορεῖ πὼς σώζεται σὲ μερικὰ ἰδιώματα τῆς Ἡπείρου ὡς *πότανος*³.

Στὴν κουτσοβλαχικὴ ἀπαντοῦν οἱ λέξεις *ρόταν* «(grande) route, pla- fond»⁴ καὶ *ρότανε* «grande route»⁵, ἐνῶ στὰ βουλγαρικὰ ἰδιώματα μαρ- τυροῦνται οἱ τύποι *rotun* «ξύλινο πάτωμα τοῦ σπιτιοῦ»⁶, καὶ *poton* «1) πά- γκος στοῦ σπίτι, 2) ταβάνι, 3) πάτωμα, 4) ἀνοιχτὸ δωμάτιο στὸν ἐπάνω ὄροφο μπροστά ἀπὸ τὰ ἄλλα δωμάτια, 5) μάντρα γιὰ ζῶα»⁷. Ὁ Τ. Parahagi ἀνάγει τὰ κουτσοβλ. *ρόταν* καὶ *ρότανε* στοῦ βουλγαρικὸ *poton*⁸, ἐνῶ ἡ Μ. Φ. Βαϊρονα⁹ συνδέει τὸ βουλγ. *rotun* μέ τὸ ἑλλην. *πάτωμα*. Κατὰ τὴ γνώμη μου τὰ βουλγ. *ρότον* καὶ *ρότιun* παράγονται ἀπὸ τὸ ἑλλην. (ὑ)πότονο, ἐνῶ τὰ κου- τσοβλ. *ρόταν* καὶ *ρότανε* ἀνάγονται στοῦ διαλ. *πότανος*. Ἀπὸ τὸ *πότανος* μέ τροπὴ *ν* > *μ*, ποὺ πιθανότατα ὀφείλεται σὲ παρετυμολογικὴ ἐπίδραση τῆς λ. *πόταμος*, διαλ. τύπο τοῦ *ποταμός*, ἔχουμε τὸ *πόταμος* ποὺ γίνεται *ποταμός* κατὰ τὰ ὁμώνυμα *πόταμος-ποταμός*.

Ὁ Φ. Κουκουλές στὴν ἐργασία του «Περὶ ἀναπτύξεως ἐρρίνου ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ»¹⁰ ἀνάγει τῖς λέξεις *μουντονάρι* «δοκὸς μακρὰ καὶ πα- χεῖα ὑпанέχουσα τὸ πάτωμα» καὶ *μουδουνάρι* «δοκὸς ἐφ' ἧς στηρίζονται αἱ δοκοὶ τῆς ὀροφῆς» στοῦ *ὑποτονάριον*. Ἀντίθετα οἱ συντάκτες τοῦ Ἱστο- ρικοῦ Λεξικοῦ συνδέουν τῖς λέξεις αὐτὲς μέ τὸ *βορδωνάρι*¹¹. Κατὰ τὴ γνώ- μη μου ἡ παρουσία μεσν. *ὑπότονον* σὲ ὁλόκληρο σχεδὸν τὸν ἑλληνικὸ χῶρο, καθὼς καὶ στὴ βουλγαρικὴ καὶ στὴν κουτσοβλαχικὴ, μᾶς ἐπιτρέπει νά ὑπο- θέσουμε πὼς καὶ στίς λέξεις *μουντονάρι* καὶ *μουδουνάρι* ὑπόκειται ἓνα

1. «Ἀθηνᾶ» 35 (1923) 233.

2. Ὁ.π.

3. Ὁ.π.

4. I. Parahagi, ὁ.π., σ. 1006.

5. Ὁ.π.

6. M. F. Bairova, Grčki zaemki v savremenija bǎlgarski ezik, Sofia 1969.

7. N. Герон, ὁ.π. τ. Δ', σ. 232.

8. I. Parahagi, ὁ.π., σ. 1006.

9. M. F. Bairova, ὁ.π., σ. 144.

10. Φ. Κουκουλές, «Ἀθηνᾶ» 49 (1939) 133.

11. ΙΑΝΕ 4, σ. 37.

παράγωγο τοῦ ὑπότονον πού πῆρε τὶς παραπάνω μορφές κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς λ. *βορδονάρι*.

προυτόπ'

Τὴ λ. *προυτόπ'* τὴ συναντοῦμε στὴν Ἀρναία Χαλκιδικῆς μὲ τὴ σημασία «ἔχνη πρόσφατα κυνηγίου»¹.

Κατὰ τὴ γνώμη μου ἡ λέξη παράγεται ἀπὸ τὸ **προτύπιον*, ὑποκ. τοῦ *πρότυπον* «προεσχηματισμένος τύπος φυσικοῦ ἢ τεχνικοῦ πράγματος ἀναπαράγόμενος διὰ μιμήσεως, ὑπόδειγμα, μοντέλο»², μὲ παρετυμολογικὴ ἐπίδραση τοῦ *τόπος*. Ἡ παραγωγή ἀπὸ τὸ **προτύπιον* ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν παρουσία καὶ πλατειὰ χρῆση τοῦ ἀντίτοπος, πού εἶναι ἄλλος τύπος τοῦ ἀντί-τυπος σχηματισμένος μὲ παρετυμολογία πρὸς τὸ *τόπος*³.

σαγκιλ'στό

Ἡ λ. *σαγκιλ'στό* χρησιμοποιεῖται στὴ Βέροια μὲ τὴ σημασία «σουρωτήρ»⁴. Ἡ λ. προέρχεται χωρὶς ἀμφιβολία ἀπὸ τὸ **σακκελιστόν* <μεσν. *σακκελίζω* <per sacculum exprimere, colare, διηθεῖν, σακκίζειν»⁵, μὲ κανονικὴ στὰ βόρεια ἰδιώματα στένωση *ε>ι*, ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου *ι* καὶ τροπὴ τοῦ *κ>γκ* (πβ. *σκουλαρίκι>σκουλαρίγκι*, *σμιλάκι>σμιλάγκι* κ.ἄ.⁶). Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ χρῆση τῆς κατάλ. -(ι)στό γιὰ νὰ δηλωθεῖ τὸ ὄργανο μὲ τὸ ὁποῖο γίνεται κάτι.

σ'λλίτσα

Στὴν Παλαιόχωρα Χαλκιδικῆς ἡ λ. *σ'λλίτσα* ἀπαντᾷ μὲ τὴ σημασία «πέτρα πού τρίβεται εὐκόλα»⁷.

Ἡ λέξη προέρχεται ἀπὸ τὸ ρ. *συλλύω* πού σώζεται στίς διαλέκτους τοῦ Πόντου καὶ στὴν Κύπρο μὲ τὴ σημασία «schmelzen, auflösen, 2) (in kleine Stücke) zerreiben, zerbröckeln»⁸. Στὸ *συλλύω* ἀνάγονται καὶ τὰ οὗς. *συλλίδι*,

1. Μ. Παπαθανασίου, Λαογραφικά Ἀρναίας, «Χρονικά τῆς Χαλκιδικῆς», τευχ. 13-14 (1967) 639.

2. Δ. Δημητράκου, Μέγα Λεξικὸν ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἀθῆνα 1953, λ. πρότυπον.

3. Μ. Κριαρᾶ, Μεσαιωνικά γλωσσικά, «Ἑλληνικά» 29 (1976) 163-169.

4. Σβαρνόπουλου, Τὸ Γλωσσάριο τῆς Βεροίας, Βέροια 1973, σ. 78.

5. D u c a n g e, Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis, Gratz 1958, λ. σακέλλα.

6. Φ. Κουκουλέ, δ.π., σ. 105-117.

7. Δ. Τσιότρα, δ.π., σ. 222.

8. Ν. Andriotis, δ.π., σ. 526.

συλλυμάδα και συλλύσματα που μαρτυρούνται στον Πόντο με τη σημασία «θρύμματα, κομμάτια»¹.

σουλπί, sulpie

Στη Χρυσή Καστοριάς ή λ. *σουλπί* χρησιμοποιείται με τη σημασία «τριγωνικό πλέγμα με βέργες ιτιάς, κατάλληλο για ψάρεμα στο ποτάμι»². 'Η ίδια λέξη άπαντά στην 'Ηπειρο με τη σημασία «δίχτυ από κλαδιά ιτιάς ή άλλου δένδρου που τοποθετείται σε μικρούς καταρράκτες (δέσεις) των ποταμών (Φαν. Λεφτ.), 2) «καλάθιον στενόλαιμον χρησιμευον διά την εις ποταμούς άλιειαν ιχθύων»³. Για την άκρίβεια, το *σουλπί* είναι κωνικό πλέγμα από βέργες ή καλάμια, με στενόλαιμο άνοιγμα άπ' όπου μπαίνουν τα ψάρια και δέν μπορούν να φύγουν, γιατί το άλλο μέρος είναι κλειστό⁴. Στην κουτσοβλαχική μαρτυρείται ή λ. *sulpie* «outil, ustensile de roseau pour pêcher; clôture de roseaux»⁵. 'Ο συντάκτης του λεξικού της κουτσοβλαχικής Τ. Paphagi, που φαίνεται να άγνοεί την παρουσία της λέξης στην ελληνική, χαρακτηρίζει την κουτσοβλαχική λέξη ως άγνώστου έτύμου.

'Ας δούμε όμως ποιά μπορεί να είναι ή προέλευση της λέξης. Σε πολλά μέρη της 'Ελλάδας άπαντά ή λ. *σκληόππος* «άθυρμα παιδικόν, είδος ξυλίνου τυφεκίου αποτελουμένου συνήθως από τεμάχιον κοίλον καλάμου φέροντος εις το έν άκρον στενήν όπήν εις την όποιαν τίθεται σφαιρίδιον εκ πεπιεσμένου χάρτου, ένφ εις το έτερον άκρον του καλάμου εισέρχεται εις το έσωτερικόν κοίλον αυτόν έμβολον, το όποιον πιέζον τον έσωτερικόν άέρα εκτοξεύει το την όπήν φράττον σφαιρίδιον»⁶. 'Ο Ν. 'Ανδριώτης βοηθούμενος από τον τύπο *στυλοῦπος*, που άπαντά στην 'Ιμβρο με την ίδια σημασία, έτυμολογεί όρθά τη λέξη από το λατ. *stloppus, scloppus* «der Schall der sich hören lässt, wenn man auf aufgeblasene Bachen schlägt, der Klapps»⁷. 'Ο ίδιος αναφέρει πώς ή λατ. λέξη μπήκε πολύ νωρίς στην ελληνική, πιθανώς στις άρχές του μεσαιώνα, άν και μαρτυρείται γραπτά μόλις στα τέλη αυτού ως *σκληόππος* «είδος όπλου, που δέν ξέρουμε πώς άκριβώς ήταν κατασκευασμένο».

Κατά τη γνώμη μου ή λ. *σουλπί* προέρχεται από το **στυλουπί(ον)*,

1. Α. Α. Παπαδόπουλου, 'Ιστορικόν λεξικόν, δ.π., τ. Β', σ. 337.

2. Α. Στεφάπουλου, δ.π., σ. 277.

3. Ε. Μπόγκα, δ.π., σ. 353.

4. 'Η περιγραφή στηρίζεται σε πληροφορία του κ. Γ. Παπατσιούμα, που κατάγεται από το Βυθό Κοζάνης.

5. Ι. Paphagi, δ.π., σ. 1133.

6. Ν. 'Ανδριώτη, 'Ετυμολογικά, «Λεξικογραφικόν Δελτίον» 2 (1940) 153.

7. 'Ο.π.

ὑποκοριστικό τοῦ *στλῶππος*, μὲ ἀποβολή τοῦ *τ*, γιὰτὶ ἡ γλῶσσα μας δύσκολα ἀνέχεται τὸ συμφωνικὸ σύμπλεγμα *στλ* καὶ ἢ τὸ ἀπλοποιεῖ μὲ ἀποβολή τοῦ *τ* (πβ. *στιλβώνω* > *στιλιβώνω* *σιλβώνω*¹) ἢ τὸ πρέπει σὲ *σκλ* (πβ. *στειλίαιρι* > *στυλίαιρι* > *σκληίρι*, *στιλβώνω* > *στιλιβώνω* > *σκληιβώνω*²).

Καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς σημασιολογίας ἡ ἑτυμολογία ποὺ προτείνουμε δὲν παρουσιάζει δυσκολίες· μιὰ ἀπλή ἀνάγνωση τῆς περιγραφῆς τῶν δύο ἀντικειμένων (*σκλῶππος* καὶ *σουλπί*) μᾶς πείθει ὅτι ὑπάρχουν τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποὺ διευκολύνουν τὴ μετάβαση ἀπὸ τὴ μιὰ ἔννοια στὴν ἄλλη.

Τέλος σημειώνουμε πῶς τὸ κουτσοβλαχικὸ *sulrie* παράγεται χωρὶς ἀμφιβολία ἀπὸ τὸ ἑλλην. *σουλπί*. Γιὰ τὴν κατάλ. -ie πβ. *κεντρι* > *kentrie*, *παχνί* > *pahnie* κ.ἄ.³

β) Λέξεις ξένης προέλευσης

βαρτιλιέσκα

Ἡ λ. *βαρτιλιέσκα* χρησιμοποιεῖται στὸ Λαγκαδὰ Θεσσαλονίκης μὲ τὴν σημασία «σβούρα ποὺ παίζουν τὰ παιδιὰ»⁴.

Ἡ λέξη παράγεται ἀπὸ τὸ βουλγ. *vǎrteleška* «σβούρα»⁵.

βίτκα

Ἡ λ. *βίτκα* «μᾶλλον κλωστή, ὅση μαζεύεται ἀπ' τὸ κουβάρι στὰ δύο δάχτυλα τοῦ χεριοῦ»⁶ ἀπαντᾷ στὴν ἐπαρχία Βοΐου.

Ἡ λέξη προέρχεται ἀπὸ τὸ βουλγ. *vitka* «πλεξοῦδα πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο»⁷ <vit «κλωσμένος» + κατάλ. -κα.

βασαρωῶ, μπαθαρνῶ, μπασιαρνίζω

Τὸ ρ. *μπασιαρνίζω* χρησιμοποιεῖται στὴ Γαλάτιστα Χαλκιδικῆς μὲ τὴν σημασία «πετυχαίνω»⁸. Στὴν Πυλαία⁹ καὶ στὴ Βέροια¹⁰ μαρτυροῦνται οἱ τύποι *Βαθαρωῶ* καὶ *μπασιαρνίζω* ἀντίστοιχα, μὲ τὴν ἴδια σημασία.

1. N. Andriotis, ὁ.π., σ. 513.

2. N. Ἀνδριώτη, Ἑτυμολογικά, ὁ.π., σ. 154.

3. N. Κατσάνη, Ἑλληνικὲς ἐπιδράσεις στὰ Κουτσοβλαχικά, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 137.

4. N. Κοσμά, Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τοῦ Λαγκαδὰ, «Μακεδονικά» 12 (1972) 335.

5. Bălgarski Etimologičen Rečnik (στὸ ἐξῆς BER), τ. 1, Sofia 1971, σ. 212.

6. Φ. Παπανικολάου, ὁ.π., σ. 55.

7. BER 1, σ. 54.

8. Β. Καλογιερά, «Χρονικά τῆς Χαλκιδικῆς» τευχ. 4 (1962) 243.

9. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

10. Σ. Σβαρνόπουλου, ὁ.π., σ. 58.

*Ο Β. Καλογεράς¹ προτείνει για τὸ *μπασαρντῶ* τὴν ἐτυμολόγηση ἀπὸ τὸ ἄρχ. *βασσαρις* <βασσαρδέω> *μπασσαρτῶ* <μπασαρντῶ. Στὴν πραγματικότητα τὸ ρ. *μπασαρντῶ*, ὅπως καὶ τὰ *Βασαοῦδῶ* καὶ *μπασιαρντίζον*, παράγεται ἀπὸ τὸ *basardim* ἄορ. τοῦ τουρκ. ρ. *başarmak* «bring to a successful conclusion; succeed in; accomplish»².

γιαπαλάκ

Στὴν ἐπαρχία Βοΐου *γιαπαλάκ* λέγεται τὸ πουλί «χαραδρίνος ὁ ὑέτιος»³. *Ἡ λέξις προέρχεται ἀπὸ τὸ τουρκ. *yapalak* «great owl»⁴.

γόρνα

Στὰ Γρεβενὰ ἡ λέξις *gorna* χρησιμοποιεῖται μὲ τὴ σημασία «μάλλινη φοῦστα ὑφασμένη στὸν ἀργαλειό»⁵.

*Ἡ λέξις προέρχεται ἀπὸ τὸ βουλγ. *gorna dreha* «ἄπανωφόρι» (*gorna* θηλ. τοῦ *goren* «ὁ ἐπάνω»⁶ καὶ *dreha* «φόρεμα»⁷, μὲ οὐσιαστικοποίηση πού πιθανῶς ἐγένεε στὰ βουλγαρικά. *Ἡ βουλγαρική λέξις ἄπαντὰ καὶ στὴν κουτσοβλαχική ὡς *gorna* «habit, vêtement qu'on habille par dessous»⁸.

δόσα

Στὴ Χρυσή Καστοριάς ἡ λ. *δόσα* χρησιμοποιεῖται μὲ τὴ σημασία «ἀτίθαση γυναίκα, ἀντρογυναίκα»⁹, ἐνῶ στὴν περιοχὴ Βούρμπιανης, Πυρσόγιαννης κ.ἄ. *ντόσα* λέγεται «ἡ παλαιογυναίκα»¹⁰.

*Ἡ λέξις προέρχεται ἀπὸ τὸ ἄλβ. *dosë-a* «1) ἡ γουρούνα, 2) γυναίκα παχειά, 3) γυναίκα κακὴ»¹¹ πού τὸ συναντοῦμε καὶ στὴ βουλγαρική ὡς *dose* «γουρούνα»¹² καὶ στὴν κουτσοβλαχική ὡς *dosă* «gueuse; prostituée»¹³.

1. Β. Καλογεράς, ὁ.π.

2. H. C. Hony - Fahir Iz, A Turkish-english Dictionary, Oxford 1972, σ. 34

3. Φ. Παπανικολάου, ὁ.π., σ. 71.

4. H. C. Hony - Fahir Iz, ὁ.π., σ. 394.

5. Μ. Παπαϊωάννου, ὁ.π., σ. 50.

6. BER 1, σ. 265.

7. BER 1, σ. 426.

8. I. Papahagi, ὁ.π., σ. 593.

9. Α. Στεφόπουλου, ὁ.π., σ. 255.

10. Ε. Μπόγκα, ὁ.π., τ. Β', σ. 235.

11. Ν. Γκίβνη, Λεξικό 'Αλβανο-ἐλληνικό, Τίρανα 1971, σ. 95.

12. BER 1, σ. 414.

13. T. Papahagi, ὁ.π., σ. 499.

δότσα

Ἡ λέξη *δότσα* χρησιμοποιεῖται στὴ Χρυσή Καστοριάς μετὰ τὴ σημασία «κουκουνάρι τοῦ πεύκου ἢ τοῦ ἔλατου»¹.

Ἡ λέξη προέρχεται ἀπὸ τὸ ἄλβαν. *dockë-a* «κοτσάνι»².

ζαβόρτσα, ζαρβόντσα

Στὰ Γρεβενὰ συναντοῦμε τὴ λ. *ζαβόρτσα* «πρόχειρη ξύλινη πόρτα μετὰ χοντρά ἀπελέκητα ξύλα μέσα στὸ ξύλινο πλαίσιο, ποὺ χρησιμοποιεῖται συνήθως στὶς αὐλὲς καὶ στὰ μαντριά»³. Ἡ ἴδια λέξη χρησιμοποιεῖται στὰ «κουδαρίτικα» τῆς Σιάτιστας μετὰ τὴ σημασία «θύρα»⁴. Σὲ ὁρεῖνὰ χωριὰ τῆς Πιερίας (Ρητίνη, Μοσχοπόταμος) ἀπαντᾷ ὁ τύπος *ζαρβόντσα* μετὰ τὴ σημασία «αὐλόπορτα»⁵.

Ἡ λ. *ζαβόρτσα* παράγεται ἀπὸ τὸ βουλγ. *zavorec* «σιδερένια σφήνα μετὰ τὴν ὁποία συνδέεται ὁ ζυγὸς μετὰ τὸ ρυμὸ τῆς ἄμαξας»⁶ (*zavor* «κοντὴ σανίδα μετὰ τὴν ὁποία ἡ πόρτα πιάνεται στὸν τοῖχο»⁷; πβ. καὶ *zavorno* («*zavor*» «διαγώνιο δοκάρι γιὰ νὰ ἀσφαλίσῃ ἡ πόρτα»⁸). Ὁ τύπος *ζαρβόντσα* παράγεται ἀπὸ τὸ *ζαβόρτσα* μετὰ μετὰθεση τοῦ -ρ καὶ κατάληξη -ντσα, πιθανῶς ἀναλογικὰ πρὸς τὰ *γειτόντσα*, *ἀργόντσα* κ.ἄ.

ζαπαρίζουμι

Ἡ λέξη *ζαπαρίζουμι* χρησιμοποιεῖται στὴν ἐπαρχία Βοΐου μετὰ τὴ σημασία «ζεσταίνομαι, κατακαίγομαι»⁹.

Ἡ λέξη πιθανότατα παράγεται ἀπὸ τὸ βουλγ. *zapanvam-zaparrjia* «ζεματίζω»¹⁰.

ζίλαβους

Τὸ ἐπίθ. *ζίλαβους*¹¹ προέρχεται ἀπὸ τὸ βουλγ. *žilav* «σκληρὸς (γιὰ κρέας) 2) ἀνθεκτικὸς». Τὸ βουλγ. *žilav*¹² ἀπαντᾷ καὶ στὴν κουτσοβλαχικὴ ὡς *jilav* «flexible comme une verge».

1. Α. Στεφόπουλου, ὁ.π., σ. 93.

2. Ν. Γκίνη, ὁ.π., σ. 93.

3. Μ. Παπαϊωάννου, ὁ.π., σ. 37.

4. Π. Γράβα, Τὰ κουδαρίτικα τῆς Σιάτιστας, «Λαογραφία» 12 (1938-48) 432.

5. Πληροφορία τῆς συναδέλφου κ. Ε. Παπαδοπούλου.

6. BER 1, σ. 576.

7. Ὁ.π.

8. Ὁ.π.

9. Φ. Παπανικολάου, ὁ.π., σ. 89.

10. Βουλγαροελληνικὸν Λεξικόν, Σόφια 1966, σ. 316.

11. Φ. Παπανικολάου, ὁ.π., σ. 89.

12. Βουλγαροελληνικὸν Λεξικόν, ὁ.π., σ. 278.

ζούτσα

Στη Χρυσή Καστοριάς ζούτσα λένε «τὸ κατακάθι τῶν ὑγρῶν ζούτσα τοῦ λαδρόυ»¹. ἡ ἴδια λέξη χρησιμοποιεῖται στὴν Ἡπειρο μὲ τὴ σημασία «τὸ κατακάθι ποῦ μένει στὸ καζάνι, ὕστερα ἀπὸ τὸ λυώσιμο τοῦ βουτύρου (χωριὰ Μετσόβου): ἡ ζούτσα τρώγεται καλύτερα μὲ αὐγά»².

Ἡ λέξις προέρχεται ἀπὸ τὸ ἄλβαν. *zucë-a=llum* «*deput (d'huile), marc de café*»³.

ξέλλα

Ἡ λ. *ξέλλα* ἀπαντᾷ στὸ Λαγκαδὰ Θεσσαλονίκης μὲ τὴ σημασία «χελώνα»⁴.

Ἡ λ. παράγεται ἀπὸ τὸ βουλγ. διαλ. *želka* «χελώνα»⁵.

ξούρ'

Ἡ λέξη *ξούρ'* ἀπαντᾷ στὰ Γρεβενὰ μὲ τὴ σημασία «ζέστη: κάν' πολλὴ ξούρ σήμιρα»⁶.

Ἡ λέξις προέρχεται ἀπὸ τὸ βουλγ. *žur* «κάτι καμμένο»⁷ <*žurjia* «ψήνω, ξεματίζω». Ἀπὸ τὸ *ξούρ'* παράγεται καὶ τὸ ρ. *ξουρίζου* «καίω ὑπερβολικά»⁸.

κασνάχ'

Ἡ λέξις *κασνάχ'* μαρτυρεῖται στὴ Θάσο μὲ τὴ σημασία «ξύλινο περιλαίμιο γιὰ νὰ κρατᾷ τὸ κουδούν»⁹.

Ὁ Δ. Τομπαΐδης παράγει τὴ λ. *κασνάχ'* ἀπὸ τὸ *κασονάκι* <*κασοννάκι* μὲ ἀποβολὴ τοῦ νόθου *ον*. Ἡ λέξις προέρχεται ἀπὸ τὸ τουρκ. *kasnak* «*rim or hoop (of tambourine, sieve) embroideryframe*»¹⁰.

κατιρίτσα

Στὴν Ἀρναία Χαλκιδικῆς *κατιρίτσα* ὀνομάζεται ὁ «σκίουρος καὶ μεταφ.

1. Α. Στεφόπουλου, ὁ.π., σ. 257.

2. Ε. Μπόγκα, ὁ.π., τ. Α', 131.

3. V. Kokona, *Fjalor shqip-frehgjisht*, Tirana 1977, σ. 586.

4. Ν. Κοσμά, ὁ.π., σ. 337.

5. BER, 1, σ. 533.

6. Μ. Παπαϊωάννου, ὁ.π., σ. 40.

7. BER 1, σ. 560.

8. Μ. Παπαϊωάννου, ὁ.π., σ. 40.

9. Δ. Τομπαΐδης, ὁ.π., σ. 55.

10. H. C. Hony-Fahir Iz, ὁ.π., σ. 187-8.

ὁ σβέλτος»¹. Ἡ λέξις προέρχεται ἀπὸ τὸ βουλγ. *katerica* «*sciurus vulgaris*»², ποὺ δὲν ἔχει βέβαιη ἑτυμολογία.

κλαπιούσιους, κλαπούσιαβους

Τὸ ἐπίθ. *κλαπιούσιους* ἀπαντᾷ στὴν Ἀρναία Χαλκιδικῆς μὲ τὴ σημασία «ὁ ἔχων αὐτιά μεγάλη»³. στὴν ἐπαρχία Βοΐου συναντοῦμε τὸ ἐπίθ. *κλαπούσιαβους* «αὐτὸς ποὺ ἔχει μεγάλα αὐτιά»⁴.

Τὸ ἐπίθ. *κλαπιούσιους* προέρχεται ἀπὸ τὸ **klaruš* <βουλγ. διαλ. *klarouh* «ἄνθρωπος μὲ μεγάλα καὶ κρεμασμένα αὐτιά»⁵. <*klaram uho* «αὐτὸ» (πβ. καὶ σλοβένικο *klarouh*, *klaroušen*)⁶. Τὸ *κλαπούσιαβους* προέρχεται ἢ ἀπὸ τὸ *κλαπιούσιους* καὶ τὴν κατάλ. -αβος, σλαβικῆς προέλευσης, ἢ κατευθεῖαν ἀπὸ τὸ **klarušan*.

κράτσ'να

Στὴν Ἀρναία Χαλκιδικῆς *κράτσ'να* λέγεται «ἡ πλατεῖα ἀξίνη»⁷.

Ἡ λέξις προέρχεται ἀπὸ τὸ βουλγ. *kračna lopata* (<*kračen* «αὐτὸς ποὺ τίθεται σὲ κίνηση μὲ τὰ πόδια, ποδοκίνητος»⁸ καὶ *lopata*⁹ «φτυᾶρι»). Ἡ διαδικασία τῆς οὐσιαστικοποίησης τοῦ ἐπίθ. *kračen* πρέπει νὰ ἔγινε στὴ βουλγαρικῇ.

λόσκουτους

Ἡ λ. *λόσκουτους* χρησιμοποιεῖται στὴν ἐπαρχία Βοΐου μὲ τὴ σημασία «θόρυβος, φασαρία»¹⁰. Ἡ λέξις προέρχεται ἀπὸ τὸ σλαβ. *loscutŭ* «*strepitus*»¹¹, ποὺ τὸ συναντοῦμε καὶ στὴν κουτσοβλαχικῇ ὡς *loscut* «*bruit, vacarme*»¹².

1. Μ. Παπαθανασίου, ὁ.π., σ. 737.

2. BER 1, σ. 71.

3. Μ. Παπαθανασίου, ὁ.π., σ. 709.

4. Φ. Παπανικολάου, ὁ.π., σ. 114.

5. BER 2, σ. 420.

6. BER 2, σ. 436.

7. Μ. Παπαθανασίου, ὁ.π., σ. 728.

8. BER 2, σ. 711.

9. Βουλγαροελληνικὸν Λεξικόν, ὁ.π., σ. 520.

10. Φ. Παπανικολάου, ὁ.π., σ. 141.

11. Τ. Παπαῆ, ὁ.π., σ. 749.

12. Ὁ.π.

λιπαντούδ(ι)

Στὰ Βασιλικά Χαλκιδικῆς *λιπαντούδ(ι)* λέγεται «ἡ ζακετούλα τῶν μικρῶν παιδιῶν, τῶν μωρῶν»¹.

Ἡ λέξι παραγάγεται ἀπὸ τὸ οὐσ. *λιμπαντές* «χονδρὸ μάλλινο ἀπὸ γρίζο μέχρι τῇ μέσῃ μὲ μανίκια»² (<τουρκ. *libade* «short quilted coat»³) καὶ τὴν ὑποκ. κατάλ. -οῦδι. Ἡ τροπὴ *b>π* ἴσως ἔγινε στὴν τουρκικὴ⁴.

λούδον

Τὸ ἐπίθ. *λούδον* χρησιμοποιεῖται στὴν Πυλαία Θεσσαλονίκης μόνο στὸ θηλυκὸ καὶ σημαίνει «χαζή: *δίπ λούδον εἶνι*»⁵.

Ἡ λέξι προέρχεται ἀναμφίβολα ἀπὸ τὸ βουλγ. *lud* «τρελός, παλαβός»⁶.

Μπροούσλιανους

Τὸ οὐσ. *μπρούσλιανους* ἀπαντᾷ στὴν Παλαιοχώρα Χαλκιδικῆς μὲ τὴ σημασία «κισσός»⁷.

Ἡ λέξι προέρχεται ἀπὸ τὸ βουλγ. *brăsljan*⁸, μὲ τὴν ἴδια σημασία.

νάροξ'

Ἡ λέξι *νάροξ'* ἀπαντᾷ στὰ Γρεβενὰ μὲ τὴ σημασία «ἡ οἰκονομία, ἡ φειδώ»⁹ καὶ στὴν ἐπαρχία Βοΐου μὲ τὴ σημασία «τὸ δίκαιο, πρέπον, μὲ μέτρο»¹⁰. Ὁ Ε. Μπόγκας στὸ βιβλίο του «Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἠπείρου» γράφει «*νάροκι* (ἐπίρ.)=μὲ μέτρο φρ. “ὅ,τι κάνει ὁ Κώστας τὸ κάνει μὲ *νάροκι*” “Μὴ παίρτε τὸν τραχανᾶ σβάρα, καμῆτε λίγο *νάροκι*, γιατί ὁ χειμώνας εἶναι μπροστά” ἐνάρκει(ν);»¹¹.

Ἡ λέξι παραγάγεται ἀπὸ τὸ τουρκ. *nark* «price officially fixed»¹² ποὺ τὸ

1. Ἀχ. Βαμβακούδη, ὁ.π., σ. 177.

2. Δ. Τσιόττρα, ὁ.π., σ. 74.

3. H. C. Hony-Fahir Iz, ὁ.π., σ. 222.

4. Ch. Symeonidis, ὁ.π., σ. 126-130.

5. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

6. Βουλγαροελληνικὸν Λεξικόν, ὁ.π., σ. 521.

7. Δ. Τσιόττρα, Λαογραφικὰ καὶ Ἱστορικὰ Παλαιοχώρας, «Χρονικὰ τῆς Χαλκιδικῆς» τεύχ. 8 (1965) 219.

8. Βουλγαροελληνικὸν Λεξικόν, ὁ.π., σ. 78.

9. Μ. Παπαϊωάννου, ὁ.π., σ. 78.

10. Φ. Παπανικολάου, ὁ.π., σ. 172.

11. Ε. Μπόγκα, ὁ.π., τ. Β', σ. 159.

12. H. C. Hony-Fahir Iz, ὁ.π., σ. 265.

συναντοῦμε καὶ στὴν κουτσοβλαχικὴ ὥς *narke* «fixation d'un prix (par commun accord)»¹ καὶ στὴν ἀλβανικὴ ὥς *narg* «tassa fissa»².

νιντιζές

Ἡ λ. *νιντιζές* ἀπαντᾷ στὰ Βασιλικά Χαλκιδικῆς μετὰ τὴ σημασία «πή-
χης»³. Ἡ λέξη προέρχεται ἀπὸ τὸ τουρκ. *endaze* «measure; proportion; mea-
sure of about 26 in»⁴, περσ. *endāze*, μετὰ ἀφομοίωση *e-a-e* > *e-e-e*, στένωση τῶν
ἄτονων *e* σὲ *i* καὶ ἀνάπτυξη *o* στὴν ἀρχὴ τῆς λέξης⁵. Τὴν τουρκ. λέξη τὴ
συναντοῦμε καὶ στὴ βουλγαρικὴ ὥς *endaze*, *endeze*, *andezō* «παλιὰ μονάδα
μήκους, μικρότερη ἀπὸ τὸν πήχη».

νταρακλί

Στὴν ἐπαρχία Βοΐου συναντοῦμε τὴ λ. *νταρακλί* «γυναικεῖο φόρεμα
περασμένης ἐποχῆς, ἀνοιχτὸ μπροστὰ ὅπως ὁ ντουλαμάς, μετὰ μακριὰ μανίκια
καπακωτὰ στὶς ἄκρες»⁶.

Ἡ λέξη προέρχεται ἀπὸ τὸ τουρκ. *tarakli* «yol yol nakışlı»⁷. Ἡ ἐναλ-
λαγή *t>d* εἶναι συνηθισμένη στὰ τουρκικὰ ἰδιώματα⁸. Εἰδικότερα γιὰ τὴν
τροπὴ *t>d* στὴ λ. *tarak* πβ. καὶ τὸ βουλγ. *darak*⁹ <τουρκ. *tarak*.

ντὶλ'μι, ντὶλ'μον

Στὰ Βασιλικά Χαλκιδικῆς ἀπαντᾷ ἡ λ. *ντὶλ'μον* «ἀφοῦ, σὰν: ντὶλ'μον
φόροις τὰ κινούρια κι εἶσι ἀχτέν'στους»¹⁰. τὴν ἴδια λέξη μετὰ τὴ μορφὴ
ντὶλ'μι τὴ συναντοῦμε στὰ Γρεβενά¹¹, στὸ Γέμμα Κατοριᾶς¹² καὶ ἄλλοι.

Ὁ Β. Καλογεράς γράφει γιὰ τὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξης: «ἴσως προέρ-
χεται ἀπὸ τὸ ἀρχ. *δηλον μοι* (=δηθεν) *ντὶλ'μον*, μετὰ πτώσιν τῆς καταλήξεως
-ον καὶ τροπὴ τοῦ *μοι* σὲ *μον*. Ἡ ἐτυμολογία ἀπὸ τὸ *δίλημμα* (ἀμφίβολο,

1. I. Papanagi, δ.π., σ. 850.

2. Ὁ.π.

3. Ἀχ. Βαμβακούδη, δ.π., σ. 180.

4. H. C. Hony-Fahir Iz, δ.π., σ. 99.

5. Γ. Χατζιδάκη, MNE, σ. 411.

6. Φ. Παπανικολάου, δ.π., σ. 176.

7. Türkçe Sözlük, Ankara 1976, σ. 605.

8. Ch. Symeonidis, Lautlehre der türkischen Lehnwörter in neugriechischen Dialekt
des Pontos, «Ἀρχεῖον Πόντου» 31 (1971-72) 143.

9. BER 1, σ. 320.

10. Β. Καλογεράς, δ.π., σ. 245.

11. Μ. Παπαϊωάννου, δ.π., σ. 81.

12. Χρ. Γεωργίου, δ.π., σ. 144.

άν και) παρουσιάζει λιγότερες γλωσσικές δυσκολίες»¹. Τὸ *ντίλ'μι* προέρχεται ἀπὸ τὸ τουρκ. *değil mi* «δὲν εἶναι ἔτσι;» <değil «ὄχι» καὶ τὸ ἐρωτηματικὸ μόριο *mi*. Τὸ τουρκικὸ *değil mi* ἀπαντᾷ καὶ στὴ βουλγαρικὴ ὡς *delmi* καὶ *dilmi*², στὴν κουτσοβλαχικὴ ὡς *dêlme* καὶ *dîrmi*³ καὶ στὴν ἄλβανικὴ ὡς *dilmi*⁴.

ντιντιν'κό

Ἡ λέξη *ντιντιν'κό* χρησιμοποιεῖται στὴν ἐπαρχία Βοῖου μὲ τὴ σημασία «κακὴ συνήθεια»⁵.

Ἡ λέξη πιθανότατα προέρχεται ἀπὸ τὸ ρ. **ντιντινίζω* <*νταντανίζου* «συνηθίζω σὲ κάτι»⁶, μὲ ἀφομοίωση *a-a-i>i-i-i* <τουρκ. *dadan-mak* «acquire a taste for; get fond of; visit a place frequently; frequent; make too free use of; abuse»⁷.

ντιομάν' διομάν'

Ἡ λ. *διομάν'* ἀπαντᾷ στὴ Θάσο μὲ τὴ σημασία «ὄριο, σύνορο: ἡ τρέλα του δὲν ἔχ' διομάν'»⁸ καὶ στὴν Πυλαία Θεσσαλονίκης μὲ τὴ σημασία «ὄριο, τέλος»⁹. Στὰ Βασιλικά Χαλκιδικῆς ἔχουμε *ντιομάν'* «ἡ σωτηρία»¹⁰, καὶ στὴν ἐπαρχία Βοῖου *ντιομνά* «τρόπος, θεραπεία»¹¹.

Ὁ Δ. Τομπαίδης συνδέει τὸ *διομάν'* μὲ τὸ *τερμόνιον*¹². Ἡ λέξη μας παράγεται ἀπὸ τὸ τουρκ. *derman* «strength, energy, remedy»¹³ <περσ. *dermnâ*. Ἡ σημασιολογικὴ ἐξέλιξις «θεραπεία» — «σωτηρία» — «σύνορο, τέλος» μᾶς πείθει ὅτι σωστά ὁ Ν. Ἀνδριώτης παράγει τὸ σάνω «τελειώνω» ἀπὸ τὸ *σώζω*¹⁴ καὶ πῶς δὲν ἔχει δίκιο ὁ Μ. Φιλήντας ποὺ τὸ συνδέει μὲ τὸ *ισώνω* καὶ λέει «Καὶ τὸ μέσο: *σώθηκε* = τελείωσε, *σάνεται* = τελειώνει εἶναι τὸ ἴδιο.

1. Β. Καλογερᾶ, ὁ.π., σ. 245.

2. BER I, σ. 337.

3. I. Παπαῆαγί, ὁ.π., σ. 465.

4. Ὁ.π.

5. Φ. Παπανικολάου, ὁ.π., σ. 176.

6. Τὴ λέξη κατέγραψα στὴν Πεντάπολη Σερρών.

7. H. C. Hony-Fahir Iz, ὁ.π., σ. 71.

8. Δ. Τομπαίδης, ὁ.π., σ. 65.

9. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

10. Ἀ.χ. Βαμβακούδης, ὁ.π., σ. 180.

11. Φ. Παπανικολάου, ὁ.π., σ. 176.

12. Δ. Τομπαίδης, ὁ.π., σ. 65.

13. H. C. Hony-Fahir Iz, ὁ.π., 99.

14. Ν. Ἀνδριώτης, Ἑτυμολογικὸν Λεξικὸν τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς, Θεσσαλονίκη 1967, σ. 357.

Δηλ. *ισώθηκε* (μέ τὸ ὅσο χρειαζότανε, καὶ λοιπὸν) τελείωσε»¹.

Τὸ τουρκικὸ *derman* τὸ συναντοῦμε στὴν ἀλβανικὴ ὡς *derman* «*remède*»², στὴν κουτσοβλαχικὴ ὡς *dirmâne* «*remède; sacrifice*»³ καὶ στὴ βουλγαρικὴ ὡς *dèrman* καὶ *dermân* «εἰρήνη, ἡρεμία, 2) σωματικὴ δύναμη, 3) ἐνέργεια, 4) ἐλπίδα, 5) μέσο, τρόπος»⁴.

οὐρλουκ

Στὰ Βασιλικά Χαλκιδικῆς ἡ λ. *οὐρλουκ*⁵ χρησιμοποιεῖται μέ τὴ σημασία «γούρι». Ἡ λέξη προέρχεται ἀπὸ τὸ τουρκ. **uğurluk* <*uğur* «good luck, good omen»⁶ + κατὰ λ. -*luk*.

πισὶν

Ἡ λ. *πισὶν* ἀπαντᾷ στὴν ἐπαρχία Βοΐου μέ τὴ σημασία «τοῖς μετρητοῖς, τὰ χρήματα προστά»⁷.

Ἡ λέξη προέρχεται ἀπὸ τὸ τουρκ. *peşin* «paid in advance, ready (money); in advance»⁸.

πτάν

Στὸ «Γλωσσάριο τῶν Γρεβενῶν» τοῦ Μ. Παπαϊωάννου ὑπάρχει τὸ λήμμα «*πτάν*» τοῦ, χοντρικῶς: τὰ σταφύλια τὰ πούλ'τσα τοὺ πτάν»⁹.

Ἡ λέξη προέρχεται ἀπὸ τὸ *τουπτάν* «ὅλα μαζί, συνολικῶς»¹⁰ τουρκ. *torpan* «wholesale, in the mass»¹¹. Εἶναι φανερό πὼς ἡ πρώτη συλλαβὴ τῆς λ. *τουπτάν* ταυτίστηκε ἀπὸ παρανόηση μέ τὸ ἄρθρο *τοῦ* (<τό>). Ὁ Μ. Φιλήντας ἀναφέρει περιπτώσεις ἀποβολῆς τῆς πρώτης συλλαβῆς, γιὰ λαθεμένα τὴ θεώρησαν ὡς ἄρθρο, πβ. *τοξάτο* <τὸ ξάτο> ξάτο κ.ἄ.¹². Στὴν περίπτωσή μας, ἡ ἐπιρρηματικὴ φύση τῆς λέξης εὐνοεῖ, ὅπως φαίνεται στὴν ἰδιωματικὴ φράση ποὺ παραθέτει ὁ συγγραφέας, τὴ διατήρηση τῆς συλλαβῆς, ἡ ὁποία ὅμως στὴ συνείδηση τῶν ντόπιων λειτουργεῖ καθαρὰ ὡς ἄρθρο.

1. Μ. Φιλήντα, Γλωσσογραφία, ὁ.π., σ. 2, 50.

2. V. Kokona, Fjalor Shqip-Frengjisht, Tirana 1977, σ. 84.

3. I. Papanagi, ὁ.π., σ. 476.

4. BER 1, σ. 345.

5. Ἀχ. Βαμβακούδη, ὁ.π., σ. 182.

6. H. C. Hony-Fahir Iz, ὁ.π., σ. 376.

7. Φ. Παπανικολάου, ὁ.π., σ. 197.

8. H. C. Hony-Fahir Iz, ὁ.π., σ. 287.

9. Μ. Παπαϊωάννου, ὁ.π., σ. 108.

10. Σ. Σβαρνόπουλου, ὁ.π., σ. 88.

11. H. C. Hony-Fahir Iz, ὁ.π., σ. 370.

12. Μ. Φιλήντα, ὁ.π., τ. Γ', σ. 204.

ράμκις

Ράμκις λένε στην Παλαιόχωρα Χαλκιδικής «τά ξύλα όπου έτοποθέτουν τὰ ράμματα τοῦ καπνοῦ γιὰ ἥλιασμα»¹.

Ἡ λέξη προέρχεται ἀπὸ τὸ βουλγ. *ramka* «πλαίσιο, κάσα»².

σέδρα

Ἡ λ. *σέδρα* ἀπαντᾷ στη Χρυσή Καστοριάς μετὲ τῆ σημασίας «ἄμιλλα»³.

Ὁ Ε. Μπόγκας στὸ βιβλίο του «Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἡπείρου» γράφει «σέδρα ἢ φαγομάρα “ἔχουν σέδρα” τρώγονται (Ζαγ. Θ. Π.). Ἀπὸ τὸ “βρίσκονται σὲ ἔριδα” Σέντρα κατὰ Ἀραβ. Στὴ Βούρμπιανη *σέδρα*, μετὲ τῆ σημασίας, ὄρεξη, διάθεση “ἔχω σέδρα γιὰ τὸ σπῖτι”»⁴.

Ἡ λέξη σέδρα προέρχεται ἀπὸ τὸ *sedra*, ἐναρθρο τύπο τοῦ ἁλβαν. *sëder* «amour propre, orgueil. 2) émulation»⁵.

σπέικους

Στὴν ἐπαρχία Βοΐου τὸ ἐπίθ. *σπέικους* χρησιμοποιεῖται μετὲ τῆ σημασίας «γρήγορος»⁶. Ἡ λέξη πιθανότατα συνδέεται μετὲ τὸ ἁλβ. *shrejtë* «γρήγορος»⁷.

φόσνον

Ἡ λ. *φόσνον* χρησιμοποιεῖται στη Χρυσή Καστοριάς μετὲ τῆ σημασίας «τὸ μωρὸ στην κούνια, τὸ βρέφος»⁸.

Ἡ λέξη ἀνάγεται στὸ ἁλβ. *foshnje* «τὸ βρέφος, τὸ μωρὸ, τὸ νήπιο, τὸ παιδί τὸ νεογέννητο, τὸ βυζανιάρικο»⁹.

1. Δ. Τσιότρα, ὁ.π., σ. 281.

2. Βουλγαροελληνικὸν Λεξικόν, ὁ.π., σ. 1157.

3. Α. Στεφόπουλου, ὁ.π., σ. 276.

4. Ε. Μπόγκα, ὁ.π., σ. 341.

5. V. Κοκονα, ὁ.π., σ. 464.

6. Φ. Παπανικολάου, ὁ.π., σ. 226.

7. Ν. Γκίνη, ὁ.π., σ. 404.

8. Α. Στεφόπουλου, ὁ.π., σ. 285.

9. Ν. Γκίνη, ὁ.π., σ. 127.

χαστρετ'κους

Ἡ λ. *χαστρετ'κους* ἀπαντᾷ στὴ Δ. Μακεδονία μὲ τὴ σημασία «ἄνθρωπος ποὺ ἐπιθυμεῖ νὰ φάει κάτι ποὺ τὸ νοσταλγεῖ καὶ ὅταν τὸ βρεῖ πέφτει μὲ τὰ μούτρα στὸ φαῖ»¹.

Ἡ λέξη προέρχεται ἀπὸ τὸ τουρκ. *hasrer* «longing for sig not yet gained; longing for a person or place»². Γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ τ ἀνάμεσα στὸ σ καὶ τὸ ὕγρὸ ρ πβ. *kisrak* > *κιστράκ'*, *maşrapa* > *μαστραπά* κ.ἄ.³.

Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν

ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΖΙΤΖΙΑΝΗΣ

SUMMARY

CHRISTOS TZITZILIS, Etymology of Macedonian words II.

The author deals with the etymology of fifty dialect-words, which are registered in Macedonia. Some of them are of greek origin, and some are of turkish, slavic and albanian origin.

1. Γ. Εὐαγγελόπουλος, ὁ.π., σ. 172.

2. H. C. Hony-Fahir Iz, ὁ.π., σ. 177.

3. Ch. Symeonidis, ὁ.π., σ. 161.